

Navrátilová, Olga

[Kosek, Pavel. Enklitika v češtině barokní doby]

Linguistica Brunensia. 2014, vol. 62, iss. 2, pp. 129-132

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130158>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

S radostí oceňuji fakt zřejmý z ukázek, totiž že Bičan chápe, že jsou i jiné grafy než pouze ty stromové a že je možné je s výhodou užívat a že tak činí. To už ale recenzent bere jen jako drobnou radost z četby výtečného textu.

LITERATURA

- KRČMOVÁ, M. 2010. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- KUČERA, H. 1961. *The phonology of Czech*. 'S-Gravenhage: Mouton.
- PALKOVÁ, Z. 1994. *Fonetika a fonologie češtiny. S úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum.
- REVZIN, I. I. 1966. *Models of language*. London: Methuen & Co.
- VACHEK, J. 1968. *Dynamika fonologického system současné spisovné češtiny*. Praha: Academia

Ondřej Šefčík

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno
sefcik@phil.muni.cz

Pavel Kosek:

Enklitika v češtině barokní doby.

Brno: Host, Masarykova univerzita. 2011, 380 s.

Pavel Kosek, přední český diachronní syntaktik, pracovník Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, vydal letos na jaře novou (v pořadí již druhou) recenzovanou monografii, jež je současně jeho publikovanou habilitační prací (práce sice nese v roce 2011, nicméně Nakladatelství Host ji uveřejnilo až v tomto roce).

Uvedení této publikace na scénu české lingvistiky představuje pro českou jazykovědu dva zásadní momenty. Prvním důležitým momentem je zaměření práce na dlouho opomíjenou a často i zatracovanou epochu barokní češtiny, druhým je pak zejména téma, kterému je monografie věnována. Vývoj českého slovosledu (jako v podstatě vývoj celé české syntaxe) stojí dosud v českém lingvistickém prostředí stranou většího zájmu. Během posledních dvou století vzniklo jen několik málo prací věnujících se některému z dílčích aspektů vývoje českého větného pořádku (z těch nejzásadnějších jmenuji např. publikovanou disertační práci Šárky Zikánové *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620)*). Práce Pavla Koska *Enklitika v češtině barokní doby* je tedy významným počinem v oblasti české lingvistiky, přispívajícím k detailnějšímu poznání vývoje české syntaxe. Současně je nám skrze ni přiblížena ona negativně pojiňovaná barokní éra, mnohdy neprávem spojovaná s obdobím úpadku češtiny a diskontinuitou jazykového vývoje.

Pavel Kosek ve své práci shromáždil velmi cenný materiál enklitik z českých barokních textů, které vznikly v časovém rozmezí 1650–1775. Pramennou základnu zvolil autor

velmi pečlivě, tvoří ji soukromý korpus textů vzniknuvší transkripcí jednotlivých pramenů v textovém editoru Word. Jedná se přitom o excerpci z žánrově velmi pestrých tištěných památek, stěžejní místo zauímají texty církevní komunikace (*Bible svatováclavská*, a to jak vlastní překlad, tak také komentáře, barokní homiletika, nábožensky vzdělávací četba), analýze jsou však podrobeny i texty dalších žánrů (výchovná literatura, zábavná próza, odborná produkce, administrativní texty, historiografie, texty z oblasti žurnalistiky). Skrze vybrané památky jsou tak velmi dobře zobrazeny jednotlivé stylové sféry, v nichž byla čeština barokní doby užívána. Celkem je analyzováno 20 památek vydaných v průběhu cca 100 let. Tato poměrně dlouhá časová etapa poskytuje autorovi možnost nejen popsat jazykové jevy typické pro zkoumané období, ale zároveň postihnout i případné vývojové změny, které se v průběhu jednoho století odehrály. Jak již bylo zmíněno výše, výběr je omezen na výlučně tištěné památky neveršových žánrů (netřeba připomínat, že vyloučení veršových skladeb z analýzy je vzhledem k povaze zkoumaného jevu zcela samozřejmé). Výzkum stavu v rukopisných textech by jistě rovněž mohl přinést zajímavé výsledky, domnívám se však, že by značně přesáhl rámec již takto neobyčejně rozsáhlé práce. Je všeobecně známo, že rukopisné texty se vyznačují oproti textům tištěným jistými (nejen) jazykovými specifiky a pro charakteristiku dat získaných z rukopisných textů je tedy třeba mít alespoň elementární přehled o jazyce tohoto typu památek. Vzhledem ke skutečnosti, že rukopisné práce z období barokní češtiny dosud nebyly řádně prozkoumány,¹ bylo by zapotřebí realizovat detailní sondy postihující co nejširší škálu rukopisných pramenů, což by však rozsahem bylo již úkolem či náplní zcela samostatného badatelského projektu.

Zvolené památky jsou analyzovány metodou reprezentativní sondy (o rozsahu cca 100 normostran přepisu do textového editoru). Výzkum metodou sondy je vzhledem k časově velmi náročné práci zcela opodstatněný a nijak nesnižuje relevantnost získaných výsledků. Za obzvlášť cenné považují rovněž autorovo srovnání vlastních zjištění se stavem v jiných vývojových fázích (pro moderní češtinu využívá zejména korpusu SYN2005, pro starší češtinu a češtinu do r. 1945 DIAKORP a pro češtinu starou korpusu *Staročeská textová banka*, včetně jeho interní verze) a s tvrzeními zachycenými dobovými barokními gramatikami či stěžejními gramatikami humanistickými. Tímto způsobem získané výsledky autor nejen zasazuje do dobového rámce, resp. dobového jazykového úzu, ale z pozice rodilého mluvčího moderní češtiny také postihuje v rámci zkoumaného jevu i jistý vývojový dynamismus.

Monografie je členěna do dvou hlavních oddílů. V teoretické části autor mapuje dosavadní české i zahraniční práce věnující se klitikům. Klitika (jak autor uvádí na str. 25) představují pro českou i zahraniční lingvistiku velmi zajímavý a lákavý objekt, a to zejména ze dvou důvodů. Prvním z nich je především jejich pozice v klauzi, o níž vedle faktorů prozodických a syntaktických rozhodují rovněž faktory pragmatické či faktory pragmaticko-sémantické povahy. Druhým důvodem jejich přitažlivosti je pak jejich vývoj směřující od samostatné lexikální jednotky ke gramatickému morfému (jsou tedy velmi dobrými reprezentanty pro-

1 Jak autor uvádí (viz str. 55), v posledních letech vznikají alespoň soupisy rukopisných památek českých muzeí - Linda, J. et al. (2003) *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách, I/1 A-F, I/2 H-J*. Praha: Karolinum.

cesu gramatikalizace). Práce Pavla Koska je věnována enklitikům, konkrétně enklitickým partikulím *li, ť (ti/tě)*; krátkým pronominálním formám *mi, ti, ho, mu, tě, se, si*; přítomným formám slovesa *býti* ve funkci préteritálního auxiliáru (*(j)sem, (j)si/s, jest, jsme, jste, jsou*; kondicionálním formám slovesa *býti* ve funkci kondicionálního auxiliáru *bych, bys, by, bychom, byste, by* a lexikálnímu výrazu *však*. Každému z uvedených skupin enklitik je pak věnována samostatná kapitola analytické části práce. Hlavním cílem autorova výkladu je zejména postižení slovosledných vlastností zkoumaných enklitik a případné zachycení jejich vývojových změn, které se ve zkoumaném období odehrály. Autor se ovšem neomezuje na pouhou deskripci jejich slovosledného chování, každé enklitikon analyzuje rovněž na základě jeho formálních, syntaktických a sémantických vlastností a mimo to zkoumané jevy postihuje i na základě stylových diferenciací. Tento stylistický rozměr práce je jedním z mnoha jejích přínosů, neboť přispívá k hodnověrné klasifikaci památek barokní češtiny z hlediska jejich stylové příslušnosti (tedy ke klasifikaci na texty nižšího a vyššího stylu). Přestože ne vždy je možno provést spolehlivou komparaci českého překladu s cizojazyčnou (německou a latinskou) předlohou (převážně se totiž nejedná o doslovné překlady, ale spíše jen o volné přejetí či parafráze cizojazyčné předlohy), je třeba velmi ocenit rozhodnutí autora přihlížet k původním pretextům, neboť vedle toho, že nám zmíněné srovnání poskytuje informace o míře syntaktického vlivu pretextů na slovosled barokní češtiny, umožňuje nám rovněž nahlédnout skrze určité jazykové prvky na latinskou a německou syntax v období 17. a 18. století. Nesporně pozitivním přínosem celé práce jsou taktéž statistická vyjádření, jimiž autor dokládá svá tvrzení (statisticky vyhodnocuje zejména vytížení jednotlivých pozic v klauzi či slovnědruhový status opěrných slov). V tomto ohledu by bylo možno uvažovat o slabině posuzované práce: autor v ní zcela rezignuje na metody kvantitativní analýzy jazykových dat, resp. na metody statistického vyhodnocení zjištěných dat. O tom, že takové metody jsou pro vývoj české syntaxe přínosem, svědčí již zmiňovaná monografie Šárky Zikánové.

Navzdory této výtce lze říci, že závěry, ke kterým Pavel Kosek ve své práci dospívá, jsou díky jeho pečlivé a detailní analýze věrohodné. Na jedné straně přinášejí nové, zásadní poznatky o vývoji českého slovosledu, na straně druhé korigují některé dosavadní (někdy až příliš striktní) názory o umístění enklitik v klauzi. K těm nejdůležitějším patří zejména autorovo zjištění, že přestože se všechny analyzované tvary chovají prototypicky jako stálá klauzální enklitika (s výjimkou výrazu *však*²), jejich pozice nemusí být nutně spjata pouze s pozicí postiniciální (a to ani v případě klitické skupiny, která vedle toho ani při souvškytu několika klitik v klauzi nemusí být nutně realizována), ale mohou se rovněž objevit i v jiných pozicích – pro enklitika netypických (zejména v pozici finální), a to především jako prostředek jistých slovosledných aktualizací. Slovní enklitikon se rovněž může objevit v pozici po pauze (dosud se soudilo, že toto umístění je v češtině možné až přibližně od poloviny 20. století). Novum autorovy práce spočívá rovněž ve vymezení statusu postiniciální pozice u slovních klitik. Zatímco ve starších vývojových etapách je doloženo její kolísání mezi

2 Podle autora (viz str. 311) má ve zkoumaném období výraz *však* patrně status větného adverbia, které se za jistých okolností může stát nestálým enklitikonem.

2W (tj. pozice po prvním přízvučném členu fráze) a 2D pozicí (tj. pozice po první frázi), pro barokní češtinu dokládá autorova analýza stav již v podstatě identický s moderní češtinou, tedy ustálení v pozici 2D.

Další korekci poměrně silně zakořeněné představy o vývojové cézuře mezi barokní a obrozenskou češtinou přináší analýza slovosledného chování složeného spojovacího výrazu *ale však / však ale*. Jak autor uvádí (viz str. 312), pokud bychom uvažovali o této dierezi ve vývoji češtiny a předpokládali tak, že moderní jazyk kodifikovaný obrozenci je výlučně obrazem jazyka 16. století, neměly by se v jazyce 19. století objevovat výsledky jazykových změn proběhnuvších ve století předcházejícím. V období češtiny národního obrození jsou doloženy oba výrazy *ale však* i *však ale* koexistující vedle sebe, přičemž ke změně pořadí *ale však - však ale*, jak dokládá autor svým výzkumem, dochází až během 18. století. Měl-li by tedy být naplněn onen zmíněný předpoklad, že jazyk kodifikovaný obrozenci přímo navazuje na jazyk 16. století, neměl by se výraz *však ale* v češtině 19. století vůbec objevit.

Práce Pavla Koska představuje významný počín v oblasti české historické lingvistiky a nelze než ocenit a velmi vysoce hodnotit jeho pečlivou a svědomitou analýzu založenou na mnohem více než jen reprezentativním materiálu. Promyšleným a erudovaným výzkumem se autorovi podařilo prostřednictvím jednoho jazykového fenoménu osvětlit onu „temnou barokní epochu“, jejíž temnost však zjevně nepramení z poznání jazyka této éry, ale naopak z mylných představ a vágních informací o něm často předkládaných, a zároveň vyplnit další bílé místo na dosud jen málo popsané mapě historické syntaxe. Nezbyvá tedy než se těšit na příští autorovy práce, díky kterým budeme moci nahlédnout do dalších vývojových etap a objevit nové pozoruhodné a cenné poznatky z dějin českého jazyka.

Příspěvek vznikl v rámci projektu MUNI/A/0705/2013 Čeština v jednotě synchronie a diachronie - 2014.

Olga Navrátilová

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno
olganav@mail.muni.cz

Martin Surovčák:

Základy albanistiky.

Masarykova univerzita, Brno, 2013, s. 183.

V tomto roce vyšla z pera nadějněho brněnského albanisty první ucelená monografie věnovaná albanologické tematice. Jak již napovídá samotný název, recenzovaná publikace je spíše příručkou, uvedením do studia albanistiky. Tomu je podřízen také samotný obsah této nevelké publikace, který se dotýká prakticky všech oblastí albánského areálu - historie oboru, historie národa, albánštiny jakožto jazyka a také albánské literatury, čemuž odpovídá i rozdělení knihy na jednotlivé kapitoly.